

انتشارات محیقه خرد

تجار بوشهری در دوران قاجار

آذین سیف بوشهری

مدیر دانشنامه: سید محمد حسین سیدزاده

دبیر دانشنامه: سیدقاسم یاحسینی

دبیر اجرایی و ناظر دانشنامه: فرید میرشکار

طرح جلد: مجید میرزایی

صفحه آرای: نغمه ایزدپناه

ویراستار: افسانه کرمی ثابت

لیتوگرافی و چاپ: ترام اسکندر / زیتون

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

نشانی انتشارات:

قم، خیابان صفاییه، کوچه ۳۲،

کوچه کمره‌ای، پلاک ۹۶

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۸۳۲۱۹۸

دورنگار: ۳۷۷۳۵۶۷۲

فهرست

۷ مقدمه‌ی حوزه هنری بوشهر

۹ مقدمه

فصل اول: نقش تجار بوشهر در صادرات و واردات کالا

۱-۱ تجارت برده

۱-۲ تجارت اسلحه

۱-۳ تولید تجارت تریاک ۱۸۲۴ م.

۱-۴ تجارت نفت

فصل دوم: نقش تجار بوشهری در دفاع از مرز و بوم

۲-۱ تجارت مرزها و رزها با بیگانگان

۲-۲ تجارت و ارتباط با روسانیون مبارز

۲-۳ تجارت و مشروطیت جنوب

فصل سوم: نقش تجار در ساختن اماکن عام‌المنفعه

۳-۱ تجارت و ساخت محلات در بوشهر

۳-۲ تجارت و ساخت مدرسه در بوشهر

۳-۳ تجارت و ایجاد آب‌انبار

۳-۴ تجارت و تأسیس بانک

۳-۵ ساخت و ساز اماکن عام‌المنفعه در بوشهر توسط تجار خارجی

۳-۶ تجارت و ساخت مسجد

فصل چهارم: تجار بوشهری و عملکرد آنان در دوران قاجار

۴-۱ عضویت در شورای قاجار

حوزه هنری بوشهر

تجار بوشهری در دوران قاجار

آذین سیف بوشهری

پدیدآورنده: سیف بوشهری، آذین

عنوان: تجار بوشهری در دوران قاجار

تکرار نام پدیدآور: آذین سیف بوشهری

مشخصات نشر: قم: مطبعه خرد، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۱۶۹ ص.: مصور، عکس، نمونه

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۸۱۰۳ - ۱۰ - ۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: بوشهر - تاریخ - ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق. - بازرگانان

موضوع: ایران - تاریخ - قاجاریان - ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.

موضوع: ایران - تاریخ - قاجاریان - ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق. - اسناد و مدارک

شناسه افزودن سازمان تبلیغات اسلامی: حوزه هنری بوشهر

رده بندی شگره: ۱۳۹۴ / ۵۷ و / ۲۰۰۳ DSR

رده دیویی: ۹۵۵ / ۶۴

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۳۳۲۱

بوشهر، میدان قدس، بلوار نیستی دلواری،

صندوق پستی: ۷۵۱۳۵ - ۱۷ - حوزه هنری بوشهر

تلفن: ۳۳۳۳۳۳۳ - ۰۷۶۲۰۸۳

www.artbushehr.ir

- ۴-۲ رسیدگی به شکایات و قضاوت ۷۹
- ۴-۳ لباس و زبان تجار ۸۱
- ۴-۴ نقش منفی تجار ۸۲
- ۴-۵ معین التجار ۸۶
- ۴-۶ خاندان کازرونی (ملک التجار) ۹۴
- ۴-۷ میرزا علی کازرونی ۱۰۵
- ۴-۸ سید محمدرضا کازرونی ۱۰۶
- ۴-۹ حاج خلیل قزوینی ۱۱۲
- ۴-۱۰ حاج ابوالقاسم بوشهری ۱۱۳
- ۴-۱۱ زیتون ۱۱۴
- ۴-۱۲ مگردیچ گلزاد ۱۱۵
- ۴-۱۳ حاج محمد صادق تاجر اصفهانی ۱۱۵
- ۴-۱۴ ارباب جمشید ۱۱۶
- ۴-۱۵ آقا محمدتاجر بوشهری ۱۱۷
- ۴-۱۶ حاج محمدعلی تاجر معروف به قاضی ۱۱۷
- ۴-۱۷ آقا محمد تاجر بوشهری ۱۱۸
- ۴-۱۸ رکن التجار ۱۱۸
- ۴-۱۹ حاج رئیس ۱۱۹
- ۴-۲۰ آل چوک ۱۱۹
- ۴-۲۱ خاندان آل صفر ۱۲۰
- ۴-۲۲ آل مذکور ۱۲۱
- ۴-۲۳ حاج محمد خان شفیع ۱۲۲
- ۴-۲۴ القاب و عناوین افتخاری ۱۲۲
- ۴-۲۵ طبقه‌بندی بازرگانان ۱۲۴
- فصل پنجم: نتیجه‌گیری ۱۳۱
- نتیجه‌گیری ۱۳۳
- تصاویر ۱۳۷
- اسناد ۱۴۹
- منابع و مآخذ ۱۶۳

مقدمه‌ی حوزه هنری بوشهر

استان بوشهر یکی از مراکز تاریخی و باستانی ایران در کرانه‌های شمالی خلیج فارس به شمار می‌رود. این ناحیه از ایران زمین، قدمتی به درازای تاریخ دارد. بوشهر همواره مهد علم و ادب و تعلیم و تعلم بوده است. کتابخانه‌ها و مراکز علمی شهر «لیان» با دانشگاه «سینیز»، مدارس علمی بندر «سیراف»، کتبه‌های میخی و بقایای معابد دوره‌ی لیان در «سبزآباد» و «ریشهر»، بقایای کاخ‌ها و کتبه‌های هخامنشی، هنرهای اسناد این تاریخ پُر فراز و نشیب است. معماری کم نظیر، اعتقادات مذهبی مردم حضور ادیان مختلف، وجود نخستین، آثار حمل و نقل هوایی و ریلی، وجود اولین سینماها، چاپخانه‌ها، باشگاه‌ها و ورزش‌های نوین، حضور نمایندگی‌های سیاسی و تأسیس اولین مدارس و مراکز آموزشی از قبیل مدرسه‌ی سعادت از نشانه‌های باارزش این بالنگی و شکوفایی این کهن دیار است. در مجموعه‌ی «دانشنامه‌ی استان بوشهر» که در سطح حوزه هنری استان در ده‌ها جلد منتشر می‌شود، کوشش شده تا همه‌گزار اطلاعات و آگاهی‌های تاریخی، هنری، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، رجالی و مذهبی مربوط به استان بوشهر در قالب تک نگاری‌های علمی و روشمند، گردآوری، تجزیه و تحلیل و نوشته یا ترجمه شود. امید است با انتشار کامل این مجموعه، دانش‌آموزان، دانشجویان و دیگر علاقه‌مندان، منبع و مأخذ قابل اطمینانی

درباره‌ی شهر و دیارشان به دست آوردند. از آقای سیدقاسم یاحسینی نویسنده و پژوهشگر بوشهری که دبیری علمی این دانشنامه را عهده‌دار شدند و دیگر نویسندگان و پژوهشگرانی که با این طرح صمیمانه همکاری می‌کنند، تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

سید محمدحسین سیدزاده

رئیس حوزه‌ی هنری استان بوشهر

www.ketab.ir

مقدمه

ایران در عصر قاجاریه، اقتصادی به شدت بیمار داشت و شاید مهم‌ترین دلیل ناکامی قاجاریه در نیمی اول آن دوره، همین مسئله است. عدم حمایت شاه قاجار از اصلاحات، تهاجمات متعدد انگلیسی‌ها به ایران و مسأله اقتصاد مریض، منجر به مبارزات تلاش‌های خستگی‌ناپذیر مردم جنوب کشور به خصوص بوشهری‌ها در عرصه‌های سیاسی و اقتصاد شد. از جمله افشاری که تأثیر به‌سزایی در مبارزات جنوب داشتند تجار بوشهری بودند که نقش آن‌ها در مشارکت، کمک و بهبود اوضاع سیاسی و اقتصادی جامعه آن روز ایران و بوشهر و تأثیرات فراوان آن بر فرهنگ و شرایط اجتماعی مردم آن روز غیرقابل اغماض است.

هدف اصلی از این پژوهش در واقع بررسی خدمات تجار بوشهری در دوران قاجار است که با گذشت زمان و به دلیل قرار گرفتن در آغوش توسعه با کم‌لطفی مواجه شده است.

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش تاریخی بوده و ابزارهای مورد استفاده برای گردآوری اطلاعات شامل مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بوده است؛ در روش میدانی اطلاعات از طریق مصاحبه با سالمندان و بازرماندگان تجار بوشهری به عمل آمده است و در روش کتابخانه‌ای، با مراجعه به کتاب‌های

مختلف و بررسی مطالب، روزنامه‌ها، اسناد و سایت‌های اینترنتی اقدام به فیش‌برداری و گردآوری اطلاعات شده است.

در این پژوهش تلاش شده که به بررسی عملکرد این قشر از افراد جامعه پرداخته شود و اقدامات مثبت و منفی آن‌ها و بیوگرافی مهم‌ترین این اشخاص مورد بحث و بررسی قرار گیرد. لذا فصل‌بندی این تألیف براساس اهداف به این صورت است:

در فصل اول، نقش تجار بوشهری در صادرات و واردات کالا مطالعه می‌گردد که تجارت اسلحه، تنباک، نفت و برده را در برمی‌گیرد.

در فصل دوم، به نقش تجار بوشهری در دفاع از مرز و بوم کشور پرداخته می‌شود که درباره‌ی مبارزه تجار با بیگانگان و هم‌چنین رابطه‌ی آنان با روحانیت و مشروطیت جنوب مطالبی ارائه شده است.

در فصل سوم، درباره‌ی نقش تجار در ساخت محلات و به تشریح نقش این قشر از جامعه آن روز بوشهر در ساخت مدارس، آب‌انبار، بانک، مسجد و بناهای عام‌المنفعه، پرداخته می‌شود.

در فصل چهارم، زندگی‌نامه تجار بوشهر و عملکرد آن‌ها به طور دقیق در دوران قاجاریه به چالش کشیده می‌شود. در این فصل ضمن اشاره به کوچکی از زندگی تجار مهم بوشهر در آن زمان، به اقدامات شاخص سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن‌ها اشاره می‌گردد.

در فصل پنجم، به عنوان آخرین فصل تحقیق، شامل نتیجه‌گیری، فهرست منابع و ضمائم تحقیق است.

در عصر قاجار ارتباطات ایران و دول اروپایی گسترش یافت و بوشهر به دلیل اهمیت ژئواستراتژیک خود، خیلی زود مبدل به کانونی اکوپلیتیک شد و تجار و ثروتمندان متعددی از سراسر کشور در بوشهر گرد آمدند که تحولات چشمگیری از نظر اقتصادی و اجتماعی را به دنبال داشت.

با مطالعات و تحقیقاتی که براساس علاقه به شهر دلاورپرورمان بوشهر - که امروزه عنوان پایتخت اقتصادی ایران اسلامی را دریافت کرده است - انجام دادیم بر آن شدیم تا در مورد تجار که نقش به سزایی در رونق اقتصادی بوشهر داشته‌اند، به تحقیق بپردازیم. تجار آزادی‌خواه بوشهر به عنوان یکی از اقشار جامعه ایرانی دوره قاجار، بارها در برابر تعدی و تجاوز استعمارگران خارجی و استبداد داخلی ایستادگی کردند. قبل از انقلاب مشروطه در اکثر مواقع در هنگام به خطر افتادن منافع تجاری و کسب امتیازات مردم و روحانیت متحد می‌شدند، ولی بعد از وقوع انقلاب مشروطه و بیداری ملت ایران، این قشر همگام و همراه با سایر اقشار جامعه در تحکیم مبانی حکومت آزادی‌خواه در ایران نقش‌شان پررنگ‌تر شد و با حرکت‌های ملی و مردمی همراه شدند و پس از استقرار آیت‌الله سید مرتضی اهرمی وارد عمل شدند و به عنوان اشخاص صاحب نفوذ نقش خود را در میان مردم و دولت و مجلس ایفا کردند و در مبارزات ضد استعماری خصوصاً بر علیه انگلیس پیش‌قدم شدند. بارها هنگام به خطر افتادن منافع ملی، منافع شخصی خود را فدا نموده و به مقابله با استعمار برخاستند.

در پایان از توجه و اهتمام سرکار خانم سیده شیدا غریب‌زاده تشکر فراوان به عمل می‌آید. و هم‌چنین خانم سیده شکوفه حسینی که از ابتدای پژوهش در سال ۹۲-۹۱ همراه من بودند.

از همکاری‌های خانم‌ها نوری و عالی‌زاده (مدیریت دبیرستان زینبه) و میرشکاری تشکر به عمل می‌آید.

از آقایان مرحوم حسن زنگنه (نویسنده و مترجم خلیج فارس پژوهی)، مهندس امیرحسین زنگنه (رییس مؤسسه خلیج فارس پژوهی استاد زنگنه)، غلامحسین نظامی (مدیریت اسناد و کتابخانه ملی استان بوشهر)، علی اکبر شریف‌پور (ریاست اتاق بازرگانی)، عبدالکریم مشایخی (مدیریت بنیاد ایران‌شناسی شعبه استان بوشهر)، امید احمد حسینی کازرونی (استاد دانشگاه)، حمید مؤذنی (نویسنده و روزنامه‌نگار)، حمید حسینی و امید زاهد (پرستل بنیاد ایران‌شناسی) تشکر به عمل می‌آید.

از خانواده‌های بزرگوار اکابرین، تجبر، مثلش، سیف‌زاده، سیف‌بوشهری و حسینی که زحمات بسیار زیادی را یادگار این کار گذاشتن مدارک و اطلاعات مفید از تاریخچه تجار بوشهری، متحمل شدند و کمک‌های بی‌شائبه‌ای نمودند، تشکر ویژه به عمل می‌آید.

آذین سیف‌بوشهری

بندر بوشهر / زمستان ۱۳۹۴